

Горан ЗЕНДЕЛОВСКИ
Александар ПАВЛЕСКИ

УДК:355.40:355.45(497.7)
Прегледен труд

БЕЗБЕДНОСНО - РАЗУЗНАВАЧКА ЗАЕДНИЦА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Кратка содржина

Светот во 21 век се докажа како опасно и ризично место за живеење полно со непредвидливи закани и ризици кои варираат по форма и интензитет на манифестирање. Поради непредвидливата траекторија по која се движат опасностите се јавува потребата од добивање навремени, точни и проверени разузнавачки податоци за состојбите во одредени региони и држави. На тој начин се развија современите разузнавачки служби чија примарна улога е заштита на државата и нејзините витални интереси од различни видови на безбедносни закани и ризици. Оттука ќе го анализираме процесот на реформи на безбедносно-разузнавачкиот сектор како важен сегмент за интеграција на РС Македонија во евроатлантските структури. Воедно ќе ги согледаме местото и улогата што безбедносните и разузнавачките служби ги имаат како клучни субјекти во системот за национална безбедност на Република Северна Македонија за преземање превентивни и репресивни мерки во борбата против современите закани, како и нивните законски надлежности во областа на безбедноста и разузнавањето.

Клучни зборови: БЕЗБЕДНОСТ, РЕФОРМИ, РАЗУЗНАВАЧКА ЗАЕДНИЦА, НАДЛЕЖНОСТИ

Вовед

Од осамостојувањето до денес Република Северна Македонија се соочи со редица предизвици и опасности при формирањето на државата и сопствениот безбедносен систем. Во 90-тите години на минатиот век се случија немили настани од кои зависеше опстанокот на земјата и стабилноста на регионот, почнувајќи од случувањата кои доведоа до распаѓање на поранешната СФРЈ на чиј простор се водеа неколку војни, сè до постојаните политички притисоци, економски блокади, погранични инциденти, бегалски кризи, геноциди и конфликти кои ја загрозуваа безбедноста на државата. Покрај овие настани паралелно се одвиваа и други процеси и правци на развој поврзани со системот на безбедност и одбрана, а кои придонесоа за загриженост кај државниот врв. Тие пред сè, се однесуваат на новиот модел на безбедносен систем, на начинот на трансформација и реструктурирање на безбедносните структури, и чекорите што требаа да

се преземат за приближување до стандардите на НАТО и ЕУ (Зенделовски, 2010: 295-307).

Покрај низата на проблеми и тешкотии со кои се соочивме во текот на реформите и градењето на безбедносниот систем, Косовската криза во 1999 година, како и вооружениот конфликт во 2001 година дополнително ја усложнија состојбата во земјата. Поради тоа следеа редица активности и промени во политиката и во државниот поредок на земјата. Најпрвин следеа интервенции во Уставот, понатаму во законската регулатива и на крај следувааше донесувањето на документите поврзани за безбедноста и одбраната на Македонија.

Нашата држава својот безбедносен систем го градеше според потребите и промените во земјата и во современото безбедносно опкружување. Во остварувањето на својата безбедносна функција, безбедносниот систем на РС Македонија се состои од три сегменти кои меѓусебно се поврзани, а тоа се:

(1) *Правните норми и закони* со кои се уредуваат односите од областа на безбедноста, тоа се : Уставот на РСМ, Законот за внатрешни работи, Законот за полиција, Законот за одбрана, Законот за Агенција за разузнавање, Законот за класифицирани информации, Закон за Агенција за национална безбедност, Закон за оперативно-техничка агенција, Закон за координација на безбедносно-разузнавачката заедница. Покрај законската регулатива, РС Македонија донесе повеќе есенцијални стратегиски документи меѓу кои се Националната концепција за безбедност и одбрана, Бела книга на одбраната, Стратегија за национална безбедност, Стратегија за одбрана со кои се создадени темелните предиспозиции за профилирање на суштинските елементи во областа на националната безбедност и одбрана (Бакрески и Милошевиќ, 2010). Овие документи се показател за тоа дека Македонија има добро развиена стратегиска рамка за безбедноста и одбраната, како и добро поставен и развиен систем на национална безбедност. Утврдената политичка и нормативна рамка на стратегиски документи покажува како треба да изгледа и во која насока ќе се движи националната безбедносна политика, но и како ќе се развива системот на национална безбедност во контекст на современите безбедносни трендови (Бела книга на одбраната, 2012).

(2) *Институциите и телата* кои вршат безбедносна функција и кои имаат права, должности и одговорности во остварувањето на безбедноста се: претседател на РСМ, Собранието на РСМ, Владата на РСМ, Министерството за внатрешни работи, Министерството за одбрана, Агенцијата за разузнавање, Агенцијата за национална безбедност, Оперативно-техничката агенција, Советот за безбедност, Националниот совет за сајбер-безбедност, Советот за координација на безбедносно-разузнавачката заедница и други.

(3) *Безбедносните мерки* со кои се остварува безбедноста во практика (Спасески, 2005: 272).

Безбедносно-разузнавачкиот систем е дел од системот за национална безбедност на РС Македонија и неговите надлежности, овластувања и задачи се регулирани со закони и со други прописи (Бакрески, 2018). Генерално, службите за безбедност и разузнавање се надлежни за собирање и анализа на податоци и информации од значење за безбедноста на државата и заштита на нејзините витални интереси. Овие служби играат витална улога во заштитата на општествениот, политичкиот и економскиот поредок на државата и на нејзините институции од надворешни и внатрешни загрозувања, поради тоа, државите имаат потреба од ефикасно разузнавање со цел да се донесат соодветни одлуки за националната безбедност (Фуиор et al., 2018).

Реформи на безбедносно-разузнавачкиот сектор

Безбедносните и разузнавачките служби работат во тајност и имаат моќ да ги користат посебните овластувања за да собираат и анализираат податоци од интерес за националната безбедност. Постои опасност овие информации да се злоупотребат во контекст на државната политика и да се прекршат уставно загарантираните човекови права и слободи, па така службите за разузнавање можат лесно да станат закана за општеството и да бидат генератор на кризи наместо обезбедувачи на безбедност. Поради овие причини, разузнавачките служби се гледаат со сомнеж и недоверба од страна на јавноста, затоа има потреба од поголема отчетност и демократски (парламентарен) надзор и контрола на нивната работа отколку на другите владини агенции (ibid., 4).

Во минатото, РС Македонија се соочи со два поголеми контроверзни настани поврзани со злоупотребата на безбедносните и разузнавачките служби. Првата афера (позната како „Големо уво“), избувна кон крајот на 2000 година, кога беше откриено дека постои масовно нелегално користење на телекомуникациите од страна на структури во Министерството за внатрешни работи за прислушување политичари, бизнисмени, новинари и дипломати (Чомовски, 2007). Втората афера, која се случи на почетокот на 2015 година, предизвика длабока политичка криза во земјата. Аферата произлезе кога на македонската јавност и беа откриени прислушуваниите разговори (познати како „бомби“) и за широко распространетото незаконско следење на комуникациите од „тајните“ служби (Извештај на Европската комисија за Република Македонија, 2016). Овој скандал со масовно прислушување на повеќе од 20.000 граѓани за период од 2008 до 2015 година доведе до зголемен меѓународен притисок врз политичките лидери на Македонија, што на крајот резултираше со потпишување на Договорот од Пржино во 2015 година. И во двете афери биле вмешани високи функ-

ционери од власта што тогаш управувале со безбедносните институции и служби¹ (MacDowall, 2015).

Овие настани придонеле за отпочнување на реформата на безбедносните и разузнавачките служби, која беше барана од Европската Унија врз основа на наодите на експертската група на Европската комисија (Recommendations of the Senior Experts' Group on systemic Rule of Law issues relating to the communications interception revealed in Spring, 2015). Исто така, се бараше и од НАТО реформа на безбедносниот сектор како еден од условите за членство на земјата во Алијансата. Препораките за надзор и реструктурирање на разузнавачките служби кои беа наведени во документот Итни реформски приоритети – ИРП, (како официјален документ на Европската комисија што содржи конкретни насоки за дејствување) и Препораките на групата високи експерти за системските прашања од владеење на правото во врска со следењето на комуникациите, не беа спроведени во практика (Urgent reform priorities for The Former Yugoslav Republic of Macedonia, 2015). Настаните во Собранието на РСМ (познати како „крвавиот четврток“) од 27 април 2017 година, во кои беа вмешани високи функционери од безбедносните институции, покажаа дека земјата не доби функционален безбедносен систем, особено не во поглед на работата на разузнавачките служби.

Настаните беа тригер да отпочнат активностите во однос на сеопфатна реформа на разузнавачкиот сектор со поддршка од ЕУ, НАТО и од стратешките партнери. Реформите на безбедносно-разузнавачките служби ги спроведуваше Владата на РСМ кои беа зацртани во Планот 3-6-9 и во Планот 18², со цел спроведување на реформската агенда на ЕУ и отпочнување на преговорите за членство во Унијата. Овие планови се во согласност со препораките за надзорот и реформите на разузнавачките служби содржани во Итните реформски приоритети.

Според Планот 18 на Владата, во делот на реформа на безбедносните и разузнавачките служби фокусот е насочен кон : (1) спроведување на целиот пакет- мерки кој се однесува на целосна операционализација на ОТА, преку усвојување на преостанатите закони и донесување потзаконски акти;(2) формирање Совет за граѓански надзор; (3) целосна реформа на разузнавачките служби со усвојување План за реформа на безбедносно-разузнавачкиот сектор. Со Планот 18 беше предвидено до крајот на

¹ Договорот од Пржино предвидуваше формирање техничка влада во која ќе учествуваат претставниците од опозицијата, реформи во медиумите, одвојување на партијата од државата и формирање Специјално јавно обвинителство (СЈО) коешто ќе работи на случаите што произлегоа од прислушувањето со цел да се создадат услови за фер и демократски предвремени парламентарни избори.

² Планот 18 е усвоен на редовна седница на Владата во 2018 година, истиот е поделен на четири клучни реформски области: правосудство, безбедносни и разузнавачки служби, реформа на јавната администрација и борбата против организираниот криминал и корупцијата. Напредокот во овие клучни области е инкорпориран во Годишниот извештај на Европската комисија.

2018 година, сите надлежни служби да изготват целосна реформа на разузнавачките служби со усвојување План за реформа на безбедносно-разузнавачкиот сектор кој треба да го содржи новиот модел на реструктуирање на безбедносно-разузнавачкиот систем во РС Македонија со план за негово имплементирање (План 18, 2018).

Со цел исполнување на евроатлантските стандарди, за краток период беа усвоени пакет-законски решенија што ја овозможија посакуваната реформа. Промените започнаа со реформите на системот за следење на комуникациите при што беше донесен нов Закон за следење на комуникациите (2018) и изменет Законот за електронски комуникации (2018), со што беше одземен директниот пристап на Управата за безбедност и контраразузнавање (УБК) до телекомуникацискиот сообраќај на граѓаните. Потоа беа донесени законите со кои се основани новите безбедносни институции, како што се: Законот за Оперативно-техничка агенција, со кој се уредува основањето на Оперативно-техничка агенција (ОТА), нејзините надлежности поврзани со следење на телефонската и електронската комуникација; Законот за Агенција за национална безбедност со кој е предвидено новоформираната Агенција за национална безбедност (АНБ) да ја замени постоечката Управа за безбедност и контраразузнавање која повеќе нема да биде орган во состав на Министерството за внатрешни работи; Законот за координација на безбедносно-разузнавачката заедница кој ги опфаќа службите за безбедност и разузнавање на РС Македонија и предвидува формирање на посебно тело Совет за координација на безбедносно-разузнавачката заедница. Понатаму следуваše ревидирање на законодавството со кое се уредува работата на Агенцијата за разузнавање и на Воената служба за безбедност и разузнавање во Министерството за одбрана. Со тоа беше целосно завршен процесот на реформа на безбедносно-разузнавачкиот сектор, а новоформираните агенции и тела беа ставени во функција. Исто така, со новиот модел е зајакната и контролата на работата на овие служби која е во рацете на Собранието на РСМ и неговите механизми.

Безбедносно-разузнавачка заедница на РС Македонија

Безбедносно-разузнавачката заедница ги опфаќа разузнавачките служби во Република Северна Македонија: Агенцијата за разузнавање, Воената служба за безбедност и разузнавање и Агенцијата за национална безбедност. Носител на разузнавачките работи во државата е *Агенцијата за разузнавање*. Таа е основана со Законот за агенцијата за разузнавање во 1995 година како посебен орган на државната управа. Според законските одредби, Агенцијата е надлежна да собира податоци и информации од значење за безбедноста и одбраната на Републиката, како и за политичките, економските и другите витални интереси на државата, да врши рано предупредување, проценка и прогнози за тенденциите и можностите на безбедносните ризици по националната безбедност, да прибира податоци

и информации за спречување на меѓународниот тероризам и транснационалниот организиран криминал и сл. (Закон за агенцијата за разузнавање, 1995). На чело на Агенцијата за разузнавање се наоѓа директор кој го именува и разрешува претседателот на Републиката, пред којшто и одговара за својата работа. Исто така, Владата може да побара одговорност на директорот за работата на Агенцијата. Организационската структура на Агенцијата ја сочинуваат одделенија и посебни директорати, и тоа: Директорат за разузнавање на хибридни стратегии и закани, Директорат за разузнавање на тероризам и други форми на асиметрични закани, Директорат за техничко разузнавање, Директорат за безбедност и Директорат за општи работи и логистичка поддршка (Агенција за разузнавање-организациска структура).

За усогласување со законите на другите безбедносно-разузнавачки служби, кон крајот на 2019 година е предложен нов закон за Агенција за разузнавање, со цел да се заокружат реформите во безбедносниот систем и да се направи дистинкција меѓу Агенцијата за разузнавање и новоформираната Агенција за национална безбедност. Со новиот закон јасно е дефинирана надлежноста на Агенцијата за разузнавање, а тоа е да собира, обработува, анализира, разменува, чува и штити податоци и информации од странство кои се од значење за безбедноста, одбраната и надворешно-политичките интереси на државата (Предлог на Закон за агенција за разузнавање, 2019). Во јануари 2021 година, Собранието на РС Македонија го усвои новиот Закон за Агенција за разузнавање, со кој Агенцијата се дефинира како модерна и ефикасна служба за надворешно разузнавање.

Во рамките на Министерството за одбрана и Армијата на РСМ се наоѓа *Воената служба за безбедност и разузнавање* (ВСБР), која не е посебна организациска единица. Според Законот за одбрана оваа служба врши работи во врска со планирањето, организирањето и спроведувањето на разузнавањето, контраразузнавањето и заштитата на силите во Министерството за одбрана и Армијата на РС Македонија. Законот за одбрана (во глава XI) ги дефинира мерките и активностите за разузнавање и контраразузнавање коишто се значајни за одбраната на Републиката, а тие се : собирање, документирање и анализирање на разузнавачки податоци значајни за одбраната; откривање и спречување на разузнавачка и друга субверзивна дејност на странски воено-разузнавачки и разузнавачки служби, која се врши во земјата или од странство, а е насочена кон одбраната на Републиката; откривање и спречување на сите форми на терористичка дејност насочена кон одбраната; спроведување на контраразузнавачка заштита на задачите и плановите, документите, материјално-техничките средства, подрачјата, зоните и објектите од интерес за одбраната на земјата (Закон за одбрана, 2020). ВСБР е составена од два сегмента, еден дел е во Министерството за одбрана, познат како Сектор–Служба за воена безбедност и разузнавање (ССВБиР) и вториот дел се секциите за безбедност и разузнавање во Армијата, J-2, C-2 и A-2. Секциите во Армијата се со двојно потчинување, по

командна линија под Генералштабот на АРМ и по стручна линија под раководителот на ССВБиР (Фуиор, et al. 2018: 12). Секторот–Службата за воена безбедност и разузнавање е сочинета од девет одделенија, додека во секцијата J-2 Разузнавање, контраразузнавање и безбедност (која, пак, е во рамките на Генералштабот на Армијата), се наоѓаат посебни одделенија надлежни за разузнавање, безбедност и контраразузнавање.

За разлика од претходните разузнавачки служби, *Агенцијата за национална безбедност –АНБ* е од понов датум. Таа е основана со Законот за Агенција за национална безбедност што Собранието на РСМ го донесе во мај 2019 година. Нејзиното формирање е дел од поширокиот процес на реформирање на безбедносно-разузнавачките служби, што е еден од приоритетните реформски процеси на патот за европска интеграција. Всушност, со започнување на работата на новата Агенција, поранешната Управа за безбедност и контраразузнавање (која беше орган во состав на Министерството за внатрешни работи) престана да работи. Како самостоен орган на државната управа, Агенцијата за национална безбедност е одвоена од Министерството за внатрешни работи и функционира како посебна владина агенција. Нејзината основна цел е заштита на националната безбедност на државата, односно заштита на независноста, сувереноста, уставното уредување, основните слободи и права на човекот, како и други работи од интерес на националната безбедност. Според Законот за АНБ, таа е надлежна да собира, обработува, анализира, проценува, разменува, чува и штити податоци и информации, со цел откривање и спречување на активности што се поврзани со безбедносните закани и ризици за националната безбедност како што се шпионажа, тероризам и неговото финансирање, насилен екстремизам, форми на сериозни и организирани криминални активности против државата и други активности насочени кон нарушување на националната безбедност на РСМ (Закон за агенција за национална безбедност, 2019).

За прашањата од значење за националната безбедност, Агенцијата го известува претседателот на Републиката, претседателот на Собранието, претседателот на Владата, Советот за координација на безбедносно-разузнавачката заедница, како и други субјекти во зависност од прашањето што е предмет на известување. Со Агенцијата раководи директор кој го именува и го разрешува Владата на предлог на претседателот на Владата, а за својата работа директорот е одговорен пред Владата на РСМ (ibid., 4). Внатрешната организациска поставеност на Агенцијата е заснована врз функционален и територијален принцип на централно и на регионално ниво. Организациската структура на Агенцијата ја сочинуваат шест одделенија/оддели, четири директорати и регионални канцеларии за вршење на работите од надлежност на Агенцијата.

Во безбедносно-разузнавачката заедница на РС Македонија би ја додале и новоформираната *Оперативно-техничка агенција (ОТА)*, која има поинаква улога од останатите агенции. Со законодавната реформа на сис-

темот за следење на комуникациите усвоена во април 2018 година, се предвиде основањето на ОТА како самостоен и независен државен орган. Во согласност со Законот за Оперативно-техничка агенција, што Собранието го донесе во 2018 година, ОТА треба да има посредничка техничка улога, обезбедувајќи техничка поврзаност помеѓу операторите и овластените органи, исклучително врз основа на судска наредба за следење на комуникациите (Закон за Оперативно - техничка агенција, 2018). Техничките уреди за следење на комуникациите и техничката документација со кои располага ОТА се преземени од поранешната Управа за безбедност и контраразузнавање – УБК при Министерството за внатрешни работи. Тоа значи дека е овластена да ги спроведува дел од мерките и активностите коишто беа во надлежност на УБК.

Според законските одредби, Агенцијата е надлежна да активира и да создава технички услови за следење на комуникациите за потребите на кривичните истраги и за заштита на интересите на безбедноста и одбраната на државата. Оперативно-техничката агенција нема можност за пристап до содржината на следените комуникации и дејствува како тампон-зона помеѓу органите овластени да ги користат пресретнувањата и операторите, остварувајќи на некој начин стручен надзор во системот на пресретнување. На пример, во 2018 година ОТА посредувала во активирање на мерката за следење на комуникациите во вкупно 153 комуникации за потребите на овластените органи во РС Македонија (Годишен извештај за работата на ОТА, 2018).

Имено, со создавањето на Агенцијата се спречува концентрацијата на моќта во една институција (како што беше во рамките на Управата за безбедност и контраразузнавање), со што се олеснува отчетноста. Покрај тоа, со нејзиното формирање се оневозможува злоупотреба на мерката за следење на електронските комуникации на граѓаните од страна на овластените органи за следење на комуникациите или операторите. Генерално, во нејзиниот домен на заштита се само електронските облици на комуникации помеѓу граѓаните. На чело на ОТА се наоѓа директор, кој го именува и го разрешува Собранието на РСМ со мандат од пет години, без право на повторен избор, а за својата работа и работата на ОТА, директорот е должен да доставува годишен извештај до Собранието на РСМ (ОТА. Основни информации за ОТА).

За поефикасна координација на безбедносно-разузнавачката заедница на Македонија донесен е посебен Закон за координација на безбедносно-разузнавачката заедница во 2019 година. Според овој закон координацијата се остварува со спроведување на предлозите на Советот за безбедност на РСМ поврзани со националната безбедност, разгледување на проценките на безбедносно-разузнавачките служби, унапредување на соработката меѓу безбедносно-разузнавачките служби, како и планско и функционално користење на нивните капацитети и ресурси и други работи во врска со националната безбедност (Закон за координација на безбед-

носно-разузнавачката заедница во Република Северна Македонија, 2019). Меѓу другото, координацијата овозможува заедничка процена за областите кои се предмет на интерес на корисниците, како и креирање интегрирана безбедносна политика.

Според овој закон се формира *Совет за координација на безбедносно-разузнавачката заедница*. Во делокругот на работата на Советот е: да ги разгледува и да ги спроведува предлозите на Советот за безбедност на РСМ; да ја координира работата на безбедносно-разузнавачките служби; да ги разгледува и да ги проценува законите и ризиците за националната безбедност на државата; да дава насоки, мислења и да донесува заклучоци за прашања од надлежност на безбедносно-разузнавачките служби. Советот има слична улога како Советот за безбедност на РСМ. Него го сочинуваат следните членови: претседателот на Владата, заменик на претседателот на Владата задолжен за спроведување на Рамковниот договор и политички систем, министрите за одбрана, за внатрешни работи, за надворешни работи, директорот на Агенцијата за разузнавање, директорот на Агенцијата за национална безбедност и раководителот на надлежната организациска единица за воена безбедност и разузнавање во Министерството за одбрана. Во зависност од прашањата што се предмет на разгледување, на седниците на Советот може да учествуваат и претставниците на другите државни органи и институции. Со Советот за координација на безбедносно-разузнавачката заедница претседава претседателот на Владата, што значи моќта на ова тело е концентрирана во рацете на извршната власт (ibid., 3).

Заклучок

Република Северна Македонија помина низ „сцили“ и „харидби“ за да дојде до задоволително прифатливо ниво на безбедност кое гарантира просперитет и афирмација на земјата и нејзините безбедносни структури. Во минатото имаше неколку неуспешни обиди од креаторите на безбедносната политика да изградат современ безбедносно-разузнавачки систем во согласност со потребите на државата и со евроатлантските стандарди. Едно од можните решенија беше спојување на безбедносните и разузнавачките служби во една унифицирана цивилна агенција за разузнавање и контраразузнавање со цел да се подобри собирањето и размената на разузнавачките податоци. Тоа не се оствари, поради отсуство на политички консензус и поддршка од институциите кои беа важен сегмент за спроведување на концептот на разузнавачката заедница. Моментално, е завршен процесот на реструктурирање и оформување на новиот модел на разузнавачка заедница на РС Македонија и е воспоставена солидна законска рамка која ја регулира разузнавачката дејност. Со новиот концепт на безбедносно-разузнавачката заедница таа е организирана во повеќе тела со прецизно дефинирани надлежности што ќе овозможат ефикасност во дејствувањето. Воедно, новиот модел ја спречува концентрацијата на моќта во една институција и ја олеснува отчетноста и надзорот над разузнавачките служби.

Литература:

- Бакрески, О. (2018). *Безбедносни системи: компаративна анализа*. Скопје: Филозофски факултет.
- Бакрески, О. и Милошевиќ, М. (2010). *Современи безбедносни системи: компаративна анализа на земјите од Југоисточна Европа*. Скопје: Аутопринт ТА и Филозофски факултет.
- Бела книга на одбраната.(2012). Министерство за одбрана на Република Македонија.
- Фуиор, Т. et al. (2018). *Насоки за надзор над разузнавањето: за парламентарните комисии во Собранието на Република Македонија*, ДКАФ.
- Годишен извештај за работата на ОТА. (2018). Достапно на: <https://ota.mk/adocs/scan-izvestaj-ota-2018.pdf> [Посетено на 23 октомври 2020]
- Извештаи на Европската комисија за Република Македонија (2015-2020). Европска комисија. Брисел. Достапни на: <https://www.sep.gov.mk/category/?id=46> [Посетени на 25 февруари 2021]
- MacDowall, A. (2015). "Fears for Macedonia's fragile democracy amid 'coup' and wiretap claims". *The Guardian*. Достапно на: <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/27/fears-macedonias-fragile-democracy-amid-coup-wiretap-claims> [Посетено на 9 март 2021]
- Нацрт план на активности на Владата на Република Македонија подготвен врз основа на Листата на итни реформски приоритети за Република Македонија. (2016). Владата на Република Македонија. Достапно на: [https://www.sep.gov.mk/data/file/PARIRP/План на активности за реализација на итните реформски приоритети 2015 \(Работен документ\).pdf](https://www.sep.gov.mk/data/file/PARIRP/План на активности за реализација на итните реформски приоритети 2015 (Работен документ).pdf) [Посетено на 14 март 2021]
- Николов, А. „Анализа за правната рамка за следењето на комуникациите и нејзината примена“, Фондацијата за интернет и општество - Метаморфозис и Асоцијација за прогресивни комуникации - АРС. Достапно на: https://metamorphosis.org.mk/wp-content/uploads/2019/08/Legal-framework-on-interception-of-communication_mk.pdf [Посетено на 4 март 2021]
- Основни информации за ОТА. Достапно на: <https://ota.mk/mk/osnovni-informacii> [Посетено на 8 октомври 2020]
- План 18. (2018). Влада на Република Македонија. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/programa/2017-2020/plan_18_mkd.pdf [Посетено на 22 март 2021]
- План 3-6-9. (2017). Влада на Република Македонија. Достапно на: <https://vlada.mk/sites/default/files/programa/2017-2020/Plan%203-6-9%20MKD.pdf> [Посетено на 8 март 2021]
- Предлог на Закон за агенција за разузнавање.(2019). Скопје : Министерство за правда на РСМ.
- Recommendations of the Senior Experts' Group on systemic Rule of Law issues relating to the communications interception revealed in Spring 2015.* (2015). Brussels.

- Достапно на: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/news_corner/news/news-files/20150619_recommendations_of_the_senior_experts_group.pdf [Посетено на 18 март 2021]
- Спасески, Ј. (2005). *Македонија столб на безбедноста и мирот на Балканот*. Скопје:
- Академик и Универзитет „Св.Климент Охридски“- Полициска академија. *Urgent reform priorities for The Former Yugoslav Republic of Macedonia*. (2015). European Commission. Достапно на: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/news_corner/news/news-files/20150619urgentreform_priorities.pdf [Посетено на 18 март 2021]
- Чомовски, А. (2007). „Пресуда за „Големото уво“. 15 јуни. Достапно на: <https://www.dw.com/mk/пресуда-за-големото-уво/a-2610393> [Посетено на 3 март 2021]
- Закон за агенција за национална безбедност*. (2019). Службен весник на РСМ бр. 108 од 28.5.2019. Достапно на: [https://mvr.gov.mk/Upload/Documents/ZANV%20108-19\(1\).pdf](https://mvr.gov.mk/Upload/Documents/ZANV%20108-19(1).pdf) [Посетено на 11 октомври 2020]
- Закон за агенцијата за разузнавање*. (1995). Службен весник на Р.Македонија бр.19/95 од 6.4.1995. Достапно на: <https://ia.gov.mk/Documents/ZakonAR.pdf> [Посетено на 4 јануари 2021]
- Закон за електронски комуникации**. Службен весник на РМ, бр. 39/2014, 188/2014,, 44/2015, 193/2015, 11/2018 и 21/2018. Достапно на: https://aek.mk/wp-content/uploads/2018/03/k2_attachments2018ZEK_Prechisten_tekst.pdf [Посетено на 26 ноември 2020]
- Закон за координација на безбедносно-разузнавачката заедница во Република Северна Македонија*. (2019). Службен весник на РМ, бр. 108/2019.
- Закон за одбрана - неофицијален пречистен текст*.(2020). Скопје: Министерство за одбрана на РСМ.
- Закон за Оперативно - техничка агенција*.(2018). Службен весник на РМ бр. 71 од 19.4.2018.
- Закон за следење на комуникациите*. (2018). Службен весник на РМ, бр. 71, 2018.
- Зенделовски, Г. (2010). „Улогата на Република Македонија во глобалната безбедност и одбрана“, Зборник на трудови-Меѓународна научна конференција, Балканот-безбедносен предизвик за Европа и меѓународната заедница, Охрид: (295-307).

